

eISSN: 2536-4596

KARE- Uluslararası Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi

KARE- International Journal of Literature, History and Philosophy

Başlık/ Title: Ahlat Şehri Kent Dokusu ve Eski Eserleri

Yazar/ Author Doç. Dr. Celil ARSLAN

ORCID ID: 0000.0002.8895.4938

Bu makaleye atıf için: Celil Arslan, "Ahlat Şehri Kent Dokusu ve Eski Eserleri", *KARE*, no.5 (2018): 1-21.

To cite this article: Celil Arslan, "Ahlat Şehri Kent Dokusu ve Eski Eserleri", *KARE*, no.5 (2018): 1-21.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 29 Mart 2019

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 17 Mayıs 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran 2019

Web Sitesi: <https://karedergi.erciyes.edu.tr/>

Makale göndermek için / Submit an Article: <http://dergipark.gov.tr/kare>

Ahlat Şehri Kent Dokusu ve Eski Eserleri

Özet

Ahlat, stratejik önemi ve yerleşime elverişli toprakları nedeniyle tarih boyunca tüm devletlerin hedefi olmuştur. Araştırmacılar; Eski Ahlat şehrinin, tarihsel süreç içinde Hurri, Asur, Urartu, Pers, Helenistik, Roma, Bizans daha sonraları kısa süreli Emevi, Abbasi, ve Mervanoğulları'nın egemenliklerinin ardından, Selçuklu, Ahlatşahlar (Ermensahlar veya Sökmenoğulları), Eyyubi, Harzemşah, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safavi ve Osmanlı dönemlerinin izlerini taşıdığını belirtirler Mimârî kalıntılar ve metinlerden de anlaşıldığına göre on ikinci yüzyılda Ahlât'ın boyu onbir kilometre, eni beş kilometre büyüklüğe ve nüfusu da tahminen üç yüz bin civarına ulaşarak İslâm dünyasının en büyük şehirleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada kronolojik olarak, Ahlat'ta mevcut ve kazılarla ortaya çıkarılan eserlerin Ahlat şehri kent dokusu içerisindeki yeri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlat, Şehir, Kale, Cami.

Ahlat: The Texture of a City and Its Artefacts

Abstract

Ahlat has been the target of all the states throughout history due to its strategic importance and its favorable lands. Researchers; In the historical process of the ancient city of Ahlat, the Hurri, Assyrian, Urartian, Persian, Hellenistic, Roman, Byzantine, and later periods of Emevi, Abbasi, and Mervanogullari after the sovereignty, Seljuk, Ahlatshahlar (Armenian Shah or Sökmenoğulları), Eyyubi, Harzemşah, Anatolian Seljuk, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safavi and indicate that they carry the traces of the Ottoman period. According to the architectural remains and texts, in the twelfth century, the length of the Ahlat was eleven kilometers, the width of which was five kilometers, and its population was estimated to be about three hundred thousand, and it is among the largest cities in the Islamic world. In this study, the place of the artifacts found in Ahlat and excavated in Ahlat city will be discussed.

Keywords: Ahlat, City, Castle, Mosque.

* Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi E-Posta: caslan@erciyes.edu.tr

Giriş

Ahlat Tarihi ile ilgili olarak yapılmış bir çok çalışma bulunmaktadır.¹ Araştırmalara göre; Ahlat ve çevresinde M.Ö.3000 yıllarından, (ilk Tunç çağından) itibaren (Aşan, 1993, s. 150-151), (İl İl Türkiye , s. 1388) iskân izlerine rastlanmaktadır. (Tekin, 1994, s. 19) Eski Ahlat şehri, tarihsel süreç içinde Hurri (Tekin, 1994, s. 19), Asur (Öztuna, 1990, s. 63), Urartu M.Ö. IX. ile VI. yüzyıllar, Pers (Tekin, 1994, s. 20), Helenistik, Roma, Bizans idarelerinde kalmıştır. Hz. Ömer zamanında İyaz Bin Ganem tarafından 640 yılında fethedilmiştir. Daha sonraları kısa süreli Emevi, Abbasi (Tekin, 1994, s. 23-24), ve Mervanoğulları'nın (Tekin, 1994, s. 35-38) egemenliklerinin ardından, Selçuklu, Ahlatşahlar (Ermenşahlar veya Sökmenoğulları), Eyyubi, Harzemşah, Anadolu Selçuklu (Arslan, 2002, s. 83), İlhanlı, Karakoyunlu (XIV. Yüzyılın ikinci yarısının başlarında), Akkoyunlu (1470-1501), Safavi (1501-1514) ve Osmanlı dönemlerinin izlerini taşımaktadır (Kılıç, 1999, s. 22). Esas itibarıyla bir ortaçağ şehri olan Ahlat, Selçuklular için Malazgirt Savaşı'nda üs konumu ve sonrasında Türklerin Anadolu'ya giriş kapısı olmuştur (Turan, 1971, s. 15), (Kılıç, 1999, s. 22). Ahlatşahların XII. Yüzyılın başlarından itibaren baş şehri olarak Ortaçağ'ın çok önemli bir bilim, kültür ve ticaret merkezi haline gelmiştir. (Özaydın, 1989, s. 195-197).

¹ Ahlat Tarihi ile ilgili olarak bkz: Evliya Çelebi, Seyahatname, (Haz. Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman), 4 - Kitap, İstanbul, 2001, s. 89., İbnü'l – Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (Türkçe Çev. Ahmet Savran), Erzurum 1992, s. 112., Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 52., Urfalı Mateos, *Vakayinâme (952 – 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1131 – 1162)*, (Çev.Hrant D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurier), Ankara 1987, s. 100 – 102; İbnü'l- Esir, *İslam Tarihi (El- Kamil Fi't – Tarih Tercümesi)*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, İstanbul 1987, s. 454; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944, s. 60; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, İstanbul 1969, s.117 – 118; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1988, s.43 – 44; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989, s. 259., Faruk Sümer – Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988, s. 19, 51 - 52., Faruk Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten*, L/197, Ağustos 1986, O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, s. 180 – 181; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev.: Yıldız Morali), İstanbul 1984, s. 118., Streck, "Ahlat Md", *İslam Ansiklopedisi*, C. I, Eskişehir, 1997, s. 160; Yinanç, Mükrimin Halil, "Bitlis Md. ", *İslam Ansiklopedisi*, C. II, Eskişehir, 1997, s. 661; Vakid-i, Futuhu-ş Şam, C. II, Kahire, 1373, s. 113., Albert Gabriel, *Voyages, Archeologiques dans la Turquie Orientale*, Paris, 1942, s. 241; Sümer, Faruk, *Selçuklu Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990, s. 49., Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I., Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944, s. 55., Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ankara, 1965, s. 100-101.

(Dağlı, 2001, s. 89), (Erzak, 1992, s. 112), (Sümer, 1900, s. 52), (Mateos U. , 1987, s. 100-102), (Esir, 1987, s. 454) (Yinanç, 1944, s. 60); (Turan, 1969, s. 117-118) (Sevim, 1988, s. 43-44); (Altay, 1989, s. 259), (Sümer & Sevim, 1988, s. 19), (Sümer, 1986), (Sümer, 1990), (Cahen, 1984, s. 118), (Streck, 1997, s. 160), (Yinanç M. H., 1997, s. 661), (Gabriel, 1942, s. 241) (Mateos, 1987).

Evliya Çelebi, "Ahlat'ta otuz beş bin mihrap, iki bin medrese, bin hamam, iki bin han, bin darü'l- hadis, altı bin sıbyan mektebi (mekteb-i tıflan), sekiz yüz tekke (tekye-i dervişan), on sekiz bin çeşme (çeşme-i âb-ı revan), sekiz bin sebil (sebilhane- i cansitan), on bin Müslüman mahallesi (mahalle-i Müselman), iki yüz bin Müslüman evi (büyüt-ı Müselman), yetmiş bin ayan sarayı (saray-ı ayan), üç bin kervansaray (saray-ı karban-ı ayende vü revendegan), iki bin adet han (mihmanhane-i gureba-yı mücerreden), altı yüz bin dükkan, yüz elli mahallede türbe (kıbab-ı aliler) ve bedesten (bezzazistan), yedi yüz adet imaret (imaret-i darü'z-ziyafe-i cu'an), kırk bin mesire mesiregah), dokuz yüz bin bağ ve bahçe ve yetmiş bin ziyaret yeri (ziyaretgah-ı aliye)" olduğunu kaydeder. (Dağlı, 2001, s. 92)

Coğrafya

Ahlat, , Van Gölü'nün kuzeybatısında bulunan Bitlis iline bağlı Ahlat ilçesi Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümünde, Van Gölü'nün kuzeybatısında, göle meyilli alanda, birbirinden ayrı dokuz mahalle halinde kurulmuştur. Bir belde, 26 köy ve bu köylere bağlı 2 mezradan oluşan ilçenin (Orak, 1946, s. 634-635) Yüz ölçümü 1044 km² olup Bitlis il merkezine uzaklığı 68 km'dir. İlçenin doğusunda Süphan Dağı ve batısında Nemrut Dağı yer almaktadır. Bu dağların eteklerinde geniş dağ platoları uzanır. Karasal iklimin özellikleri görülmektedir. (Akbaş & Bildirici, 2010, s. 11)1655'de Ahlat'a uğrayan Evliya Çelebi de bu coğrafyanın bağlık bahçelik olduğundan bahseder. (Evliya, 1935, s. 139)

Kuzeyinde Muş iline bağlı Bulanık ve Malazgirt ilçeleri, batısında Muş ili, güneyinde Van Gölü, güneybatısında Tatvan ve Bitlis, doğusunda ise yine Van Gölü ve Adilcevaz ilçesiyle çevrili olup, 1044 km² lik kırsal bir alana yayılmış olan ilçenin yüzey şekilleri, gerek biçim, gerekse meydana geliş şekilleri bakımından farklılıklar gösterir. Yeryüzünün sayılı volkanlarından olan Nemrut, Ahlat'ın batısında, Süphan ise doğusunda yer almaktadır. (Şekil: 1-2-3). Ahlat'ın İkikubbe, Kırklar, Kaçar, Tahtı Süleyman, Harabe Şehir Kulaksız ve Ergezen, Kale ve Tunus mahalleleri bulunmaktadır. (Orak, 1946, s. 634-635)

Anadolu Öncesi Türklerde ve Anadolu'da Şehircilik

Anadolu'da Neolitik çağ Çatalhöyük'ten başlayan bir yerleşim kültürü oluşmaya başlamış ve tarihi süreçte gelişmiş kent örnekleri ortaya çıkmıştır. Kronolojik olarak bakıldığında farklı dönemlerde ön plana çıkan şehirler, şehir düzeni ve şehirlerarası ulaşım yollarının oluştuğu görülmektedir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, bu coğrafyada önceki dönemlerden kalan şehirlerle karşılaştılar. (Erayşar, 2002, s. 335), (D.Zakythinos, 1961, s. 75-102). Bizans Dönemi Anadolu kentlerinin durumu hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Mevcut bilgiler Anadolu'daki, özellikle Orta ve Doğu Anadolu'daki, Bizans şehirlerinin 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar, kent özelliğini taşımadığı ve ekonomik durumlarının iyi durumda olmadığı (Kuban, 1968, s. 56-57) (P.Tivçev, 1962, s. 181) alışverişin trampa yöntemiyle yapıldığı (Erayşar, 1998, s. 47), (C.Foss, 1972) şeklindedir (Erayşar, 2002, s. 502), (Tanyeli, 1987, s. 16-17) (A.P.Kajdan, 1954, s. 164-188). Bizans kenti için genel bir tipoloji değerlendirmesi Tanyeli tarafından yapılmıştır. (Tanyeli, 1987, s. 21-32). Uğur Tanyeli, Bizans şehirlerinin ortak özelliklerinden yola çıkarak, "çok parçalı kent modeli" ve "kale-kent modeli" olmak üzere iki farklı kentsel model kurgulamıştır. (Tanyeli, 1987, s. 20-32). Çok parçalı kent modeli (Tanyeli, 1987, s. 21-25), antik bir kentin yerleşme alanı üzerinde, küçük ve birbirlerinden kopuk köy niteliğinde olan yerleşme nüvelerinden oluşmaktadır. Bu iki kent modelinin dışında yine hiçbir fiziki özelliği olmayan yerleşmeler de vardır. Bunlar daha çok küçük köy türündedir. Şehir halini alamamış kırsal yerleşme niteliğindedir. Kayseri yakınlarındaki Şar Komana, Erciyes dağının güney eteklerindeki küçük yerleşmeler de bu niteliktedir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, beraberlerinde getirdikleri kültür birikimleri, karşılaştıkları kültürlerden aldıkları ve Anadolu'nun farklı bölgelerinde karşılaştıkları farklı dönem kültür kalıntıları yeni dönem için referans noktaları olmuştur. Kendi sanat anlayışları ile daha önce burada mevcut sanat geleneklerinin karışımından yeni bir orijinal sanat ortaya çıkmıştır.

Anadolu Selçuklu devletinin kuruluş aşamasında imar faaliyetlerine başlamasının XII yüzyılın son yarısında başlayabildiği ifade edilmektedir (Uzunçarşılı, 1998, s. 22). Anadolu'da ilk yerleşim yerlerini oluşturan Selçukluların kurmuş oldukları kentlerin fiziksel yapılarını açıklayabilmek için, Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce Orta Asya'daki kent hayatına ve yerleşmelerine değinmek yararlı olacaktır. Türklerin iklimsel koşullara dayalı olarak yaylak ve kışlak alanları olmak üzere mevsimlik yer

değiştirme geleneği kapsamında ikili yaşam biçimine sahip olduğu söylenebilir. Yaşama biçimlerinde yazlak ve kışlakların olması sebebiyle, 'Göçebe ve Göçerlik' konusu ön plana çıkmaktadır. Türklerde şehir hayatı yanında göçerliğin olması, bilinçli bir şekilde göçerliği devam ettirme çabalarının sonucudur denilebilir.

Anadolu öncesi Türklerde, Orta Asya coğrafyasında kurdukları devletler, kent modeli, şehirleşme ve yerleşik hayatla ilgili hususlar yapılan birçok çalışmada ele alınmıştır. Türklerde şehirleşme sürecinin Hunlarla başladığından söz edilmekle birlikte arkeolojik verilerden hareketle Göktürklerden itibaren iskan izlerinin takip edildiği ifade edilmektedir (Can, 2000, s. 150). Orta Asya'da IX. yüzyıldan itibaren bölge ve şehirler giderek İslamiyet'in fiziki form ve yapılarıyla tanışmaya başlamıştır. İlk Müslüman Türk devleti Karahanlılar Devri'nde, eski şehirlerde, yeni yeni Türk yerleşimleri meydana geldiği gibi, yeni şehir kuruluşları da olmuştur. Türk şehrinde ana mabet yapıları, pek çok medeniyette olduğu gibi yerleşim biriminin yani şehrin merkezinde yer almıştır. M.S 8. yüzyılda bir şehir şu üç elemandan meydana gelmekteydi

İçkale: Şehristanın iç kesiminde yer alan ve hükümdar veya yöneticilerin sarayı, bey binaları, darphane ve hapishane yapılarını barındıran genellikle etrafı surla çevrili bölüm.

Şehristan: Kapalı çarşı, dükkânlar, camiler, hamam, saray mensupları - memurlar ve büyük tüccarların evleri, medreseler ve kervansarayın bulunduğu, kentin esas bölümüdür. Ticaret alanı, asıl şehir olan şehristanda değil de onun duvarları dışında bulunurken, Arap istilasından sonra şehir surlarının dışında değil içinde bulunur.

Rabad(Birun): Pazar yeri, zanaatkârlar, bahçıvanlar ve tarla sahiplerinin bulunduğu, şehristan surunun dışında kalan dış mahallelerdir. M. Cezar'ın sınırlandırılmış üç bölümlü şehir tipi olarak adlandırdığı bu şemaya, daha ziyade İran ve Horasan'da, Harezmi ile Maverâünnehir'in özellikle Amuderya çevresinde, Fergana, Çu ve Talas bölgelerinde 9. yüzyıl ve sonrasında rastlandığı ifade edilmektedir. (Cezar, 1977, s. 91-94).

İslamiyet sonrasında surlarla çevrilen şehirlerde, merkezde çarşılar bulunur, yollar merkezden surlara doğru ışınal olarak açılır. Büyük yapıların anıtsal ve aksiyal düzenleri daha çok geç devirlerin ürünüdür. Bu Türk-İran dünyasının ortaya koyduğu üç esas elemanlı şehir yapısının Anadolu-Türk şehrini etkilemiş olduğu düşünülmektedir.

Anadolu'da Helenistik, Roma ve Bizans şehirlerinin fiziki yapısını, bu yapıyı şekillendiren önemli unsurlarını konu alan çalışmalarda; erken dönemlerden itibaren şehirlerin etrafları kuvvetli sur duvarları ile çevrili akropollerden oluştuğu görülmektedir. (Cezar, 1977, s. 484), (Aktüre, 1985, s. 21). Bizans kentini iki modele oturtur. İlk modeli "Çok parçalı kent modeli" olarak tanımlar. İkinci model kentler ise "Kale Kent Modeli" olarak tanımlanmıştır. (Tanyeli, 1987, s. 23-32).

Netice itibarıyla; Anadolu 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra hızlı bir Türkleşme-İslamlaşma süreci içerisine girmiştir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde bu yeni coğrafyada kendilerinden önceki uygarlıklar tarafından kurulmuş pek çok kentle karşılaştılar.

Anadolu kentinin Türkleşmesini araştırmacılar üç aşama ya da yöne bağlamaktadırlar. Bunlar, eski kentlerin gelişerek yeni kent fizyonomilerinin doğuşu; yeni kentlerin kurulması; göçebelerin kentli oluşudur. (Kuban, 1968 s. 58), (Tanyeli, 1999, s. 414). Türkler Orta Asya'dan beri sahip oldukları geleneksel şehir kültürlerini, İran'da olduğu gibi Anadolu'daki yerli geleneklerle bir arada uygulamıştır. Anadolu'da Milattan sonra kurulmuş olan Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı kentleri, bu kentlerin fiziksel özellikleri ve kent modelleri mevcuttur. Kentsel gelişmedeki rolleri bakımından Selçuklu ve Osmanlı kentlerinde görülen ahmedek, içkale, ulaşım ve yol kademelenmesi, mahalle, meydan, saray, ulucami, cami, mescit gibi kentsel öğeler önem taşımaktadır. Selçuklu kentinin fiziksel özelliklerine bakıldığında, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte kentlerde ortaya çıkan değişim ve gelişmeler üçlü bir sınıflama içinde ele alınmaktadır. Buna göre:

1. Türklerin eski kente yerleşerek büyük değişimlere yol açmadıkları yerleşmeler
2. Tahrip olan kentlerin yakınına ya da üzerine yeniden yapılan yerleşmeler
3. Türklerce kurulan kentler (Tanyeli, 1987, s. 39-103), (M.H.Yinanç, 1944, s. 180)

Anadolu Selçuklu kentinin fiziksel yapısına ilişkin olarak Uğur Tanyeli tarafından kent modellemesi yapılmıştır. Selçuklu çağı Türkiye'sinde kentsel gelişimin, ülkenin uç ve gerisindeki yörelerden oluşan ikili yapısını göz önüne alarak yerleşme sisteminin ilk parçasını uç kent modeli ve iç yöre kentlerinde morfolojilerine göre ayrılan açık kent modeli ve kapalı kent modeli olarak incelemiştir. (Tanyeli, 1987, s. 41-93) Kapalı kent modelindeki

(Tanyeli, 1987, s. 40-41) kentlerde, yerleşme alanının neredeyse tamamının surla çevrelenmiş olduğu görülür.

Kapalı kentler bir içkale ya da her zaman olmamakla birlikte iki içkaleye sahip olabilirler. Fakat bunlardan kentsel alanın ortasında konumlanmış bağımsız bir tahkimat biçiminde olanlar "içkale" olarak, asıl surla eklenmiş durumdakiler "ahmedek" olarak adlandırılırlar. İçkalelerin hem oluşum biçimleri hem de işlevleri kentlere göre değişirken, ahmedeklerin işlevi tümüyle askeri nitelikte olup bir tür garnizon merkezi niteliğindedir.

Uç Kenti Modelinde ise, Uç kenti sınır şeridinin kendine özgü koşullarının bir sonucu olarak doğmuştur. Uç kentin temel özelliği, henüz tek bir toplum halinde bütünleşmemiş iki toplumu bir arada barındırmasıdır. Bir Müslüman kenti için zorunlu yapılar olarak; cami, medrese, zaviye, hamam ve benzeri ifade edilmektedir. (Gordlevski, 1998, s. 227) Anadolu'da Selçuklu döneminde oluşturulan şehirlerin mekânsal öğeleri Anadolu öncesi Orta Asya ve İran bölgelerinde İslamiyet sonrası oluşan birikimleri ve Bizans yerleşim uygulamaları ile kaynaşarak ortaya konmuştur. (Özcan, 2010, s. 207)

Anadolu Türk kentinin fiziki yapısını oluşturan unsurlar ışığında Ahlat

"Kubbetü'l – İslâm" sıfatını taşıyan Ahlat (Bibi, 1996, s. 382), (Bibi, 2007, s. 119), (Turan, 1969, s. 109) Mimârî kalıntılar ve metinlerden de anlaşıldığına göre on ikinci yüzyılda boyu onbir kilometre, eni beş kilometre genişliğe ve nüfusu da tahminen üç yüz bin civarına ulaşarak İslâm dünyasının en büyük şehirleri arasında yer almaktadır. (Karamağaralı, 1982, s. 397), (Arslan, 2002, s. 83) İbrahim Kafesoğlu, Ahlat ile ilgili çalışmasında Osmanlı kalesine ve tarihi eserleri gösteren bir krokiye yer vermiştir. (Kafesoğlu, 1949, s. 167-190)

Savunma Tesisleri

Savunma tesisleri, sur ile çevrili alan içerisinde değişik türdeki tesislerin bir arada kullanılması ile oluşturulmuştur. Bu unsurların en başında ise iç kale, ahmedek, mahpeshane, surlar ve burçlar geliyordu. Anadolu'da kalesi bulunan hemen her kentte bir iç kale ve ahmedek de yer almaktaydı. (Eravşar, 2002, s. 336), (Eravşar, 2002, s. 502). Sur; şehrin etrafını bütün mahalleleri ile içine alan bir durumda inşa edilmiştir.

Etrafı sur ile çevrili şehirlerde giriş-çıkışları kontrol etmek açısından kapılar önem arz etmekteydi. Kapılar, açıldıkları yönde bulunan şehir ya da

önemli işlevi olan mekan ve yapılardan isimlerini almaktaydı. (Baykara, 1985, s. 42). İç kale, dış kale surlarının bir bölümüne bitişik ya da topoğrafik yapıya bağlı olarak dış kale surlarından bağımsız şehrin ortasındaki yüksek tepe üzerinde yer almıştır.

Ahlat Kaleleri ve surları:

Eski Ahlatı çevreleyen surun, kısmen Kulaksız mahallesinden başlayarak, Ergezen Mahhallesini içine aldığı, devamında orta surun İki Kubbe Mahallesini çevrelediği, ve iç kalenin Harabeşehir Mahallesinde Karga Çayının kenarında, kuzey-güney yönünde sarp bir tepe üzerinde yer aldığı, orta sura bağlı bir burcun Haluk Karamağaralı tarafından yapılan kazı çalışması ile ortaya çıkarıldığına dair bilgiler mevcuttur. (Beygu, 1932) (Karamağaralı H. , 2006, s. 84-85)

1-Osmanlı Kalesi (Sahil Kalesi)

A.Şerif Beygu; "XV.asrın ortasında hicri 922 de Ahlat'ı Osmanlı Padişahu Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Acem Şahu İsmail Safavî'den Çaldıran harbini müteakip kolaylıkla almış ve şehrin en ziyade göl tarikiyle İraniler tarafından zapt edilir mülâhazası üzerine Ahlat kalesi eski haline terk edilerek göl kenarında yeni bir kale inşası başlatılmıştır. "Bidayette yirmi beş dakikalık muhitinde bir sur ile çevrilmiş iken oğlu Kanunî Süleyman bu sur muhitini yarım saate iblağ etmiş ve kaleyi kışla ve tarassut kuleleriyle tahkim etmiştir". (Beygu, 1932) Faruk Sümer; "Kanuni devrinde göl kıyısında hisar inşa edildiğini, II.Selim devrinde hisarın bir dış kale ile çevrildiğini ifade etmektedir. (Sümer, 1986, s. 447-489), (Sümer, 1989, s. 19-25)

Albert Gabriel, kale ile ilgili olarak, Evliya Çelebi'den yapım sürecini naklederken, kalenin krokisini çıkarmıştır. (Gabriel, 1942, s. 249-251) Nermin Tabak "Van Gölü kıyısındaki yeni kaleyi Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı, bu kaleyi Kanunî Sultan Süleyman'ın genişletip onardığı" şeklinde (Tabak, 1972, s. 44-45) Kale 400m. X 200 m. Ölçülerinde Van gölüne dikey olarak uzanan dikdörtgen planlıdır. Kuzey güney doğrultulu olup, güneyde göle kadar uzanmaktadır. Kalenin dış surları 6 m. ile 10 m. Arasında değişen yüksekliktedir. Yapımında mezar taşları başta olmak üzere tarihi eserlerden alınan devşirme malzeme kullanılmıştır. Özellikle lento taşları olarak mezar taşları kullanılmıştır. Kale surlarında köşelerdeki büyük olmak üzere 18 kule bulunmaktadır. Kalenin güney doğu köşesine yakın yerde girişi bulunmaktadır.

Mahalle

Anadolu Selçuklu şehirleri için mahallenin mekan içindeki tarihsel gelişiminin belirlenmesi, yeterli bilgi kaynaklarının olmaması nedeniyle oldukça zordur. Selçuklu kentinde cami, imar veya iskanu arzu edilen kentin ya da mahallenin çekirdeğini oluşturmuştur. (Kuban, 1968, s. 193). Caminin etrafında diğer işlevleri üstlenen yapılarda bazen yerleşebiliyordu. (Baykara, 1996, s. 33-57). Mahallelerin oluşumunda camiler yönlendirmeyi sağlayan unsur olarak Osmanlı döneminde de karşımıza çıkmaktadır. Yapı adalarının artan nüfustan dolayı düzensiz bölünmesi, kentsel dokunun oluşumundaki mülkiyet ilişkisi çıkmaz sokağın oluşumunu hızlandırmıştır. (Tanyeli, 1987, s. 157). Merkezinde mescit-cami, tekke, zaviye gibi yapılar olan ve bunların etrafındaki evlerden oluşan mahalleler, fiziki ve sosyal birim olarak şehrin önemli bir birimini oluşturmaktaydı. (Topal, 2006, s. 209)

Evler

Şehirde dokuyu oluşturan unsurların başında evler gelmektedir. Her ev inşa edildiği parsele, topografi, estetik, manzara veya görünüm açısı ve komşu haklarını dikkate alarak kuruluyordu. Evlerin yerleştirilmesinde gözlemlenen kişisel menfaat kaygısı, çıkmaz sokağı doğuran nedenlerden birisidir. (Kuban, 1968, s. 191) Ahlat'ta geçmiş döneme ilişkin mahalle dokusu ve evlere ilişkin kalıntı bulunmamaktadır. Ahlat tarihi kentinde, konut alanlarının, Harabeşehir mahallesinde bulunan İç Kalenin doğu yönünden başlayarak İki Kubbe mahallesine doğru yayıldığı söylenebilir.

Meydan

Anadolu Türk İslam şehirlerinin değişmez unsurlarından birisi de meydanlardır.

Orta Çağ batı kentlerinde meydanlar genellikle dinlenme yerleri, pazarlarının kurulması, toplantı ve kutlamaların yapılması gibi sokaklarla aynı gereksinimleri karşılayan mekânlardır. (Benevolo, 1955, s. 61).

Meydan; yönetenlerle yönetilenler arasında iletişimin kurulduğu, törensel alan özelliği de taşıyan aynı zamanda günlük işlerin yürütüldüğü, pazarın kurulduğu, plan düzenlemesi olmayan yer olarak tanımlanabilir.

Meydanlar üç ayrı grup halinde değerlendirilmektedir. (Tanyeli, 1987 s. 165):

Birincisi, karşılıklı sokakların kesişmesinden oluşan, kavşak olarak da tanımlanacak alanlardır. Ulaşım ile ilgili bir konuma sahiptir.

İkinci meydan düzenlemesinde ise, merkezinde sosyal içerikli bir yapı bulunan, ve bu alana doğru yönelen sokaklarla, merkezi bir toplanma merkezi konumundaki meydanlardı. Anadolu Türk şehirlerinde bu tür meydanlarla oldukça fazla karşılaşılmaktadır.

Üçüncü grupta ise, ilk ikisinden tamamen farklı olarak genellikle geniş alanları oluşturan, geniş ve uygun açıklıklı topografyada oluşturulan meydanlardır. Meydanlarda büyük kitlelerin değişik amaçlar için toplandıklarını da tarihi kaynaklardan öğreniyoruz. Konya'daki meydanda devlet misafirlerine karşılama ve uğurlama törenlerinin yapıldığı bilinmektedir. (Baykara, 1985, s. 68). Herkesin görmesi gereken infazlar da bu meydanlarda yapılırdı. Bu tür meydanlarda, hükümdar ordusuyla eğlenir ve değişik şenliklerde burada yapılırdı. Ahlat'ta mevcut durum dikkate alındığında; kent içinde, bir meydan düzenlemesi anlaşılabilir. Ancak kentte yer alan önemli anıtsal yapıların çevresinde meydan işlevi gören açık alanlar olduğu düşünülebilir.

Saray (Dar'ül-İmara-Devlethane)

İlk yapılan saraylar ya surların içinde ya da iç kalede Sultan (Ulu) Camii ile yer alıyordu. Ancak sonraları, devletin güçlenmesi ve fetih hareketinin tamamlanmasıyla birlikte sultanların şehirlerin yakınlarında, saraylar inşa ettiklerini görüyoruz (Keykubadiye-Kubadabad). (Eravşar, 2001, s. 281-297) Ahlat'ta olması gereken yapı türünden birisi olan Saraya ilişkin henüz bir buluntudan söz edilememektedir.

Ulaşım

Anadolu Türk şehri üzerine yapılan çalışmalarda şehirlerin geometri dışı bir yol ağına sahip olduklarının dikkati çekilmiştir. (Kuban, 1968, s. 191), (Tanyeli, 1987, s. 154). Yollar sadece kale kapıları önünde geniş arterler oluştururken, şehrin iç bölgelerine doğru gittikçe daralmaktadır. (Karpuz, 2001, s. 1-11) Yolların şehir kapılarından, sosyal, siyasi, dini ve idari yapılara (Cuma camisi ve Pazar yerine) doğru yöneldiği görülmektedir. (Eravşar, 2002, s. 340), (Görür, 2002, s. 203).

Ahlat'ın belirgin yol güzergahı, Tatvan tarafından Harabeşir iç kalesi doğusundan İki Kubbe mahallesine doğru uzanmaktadır. Bu güzergah ana yol güzergahı olarak düşünülmektedir. Bilinen önemli yapılar ve kümbetler bu yol üzerinde bulunmaktadır.

Su Tesisleri

Eski Ahlat'ın su ihtiyacının Kulaksız mahallesinden sağlandığı anlaşılmaktadır. Günümüzde de izleri görülen, yer yer toprak altına kazılan yer yer yüzeyden giden su kanalı mevcuttur. Kendi cazibesıyla taşınan suyun şehir girişinde künklerle hamamlara ve şehre taksim edildiği anlaşılmaktadır.

Cami-Mescid

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Ahlat'ta yüzlerce büyük kubbeli eski caminin harabe halinde bulunduğunu, ayrıca Emir Kay Camii'nin (Cami-i Emir Kay) kitabelerinden bahsetmektedir. (Dağlı, 2001, s. 92)

Ahlat Ulu Camisi

Ulu Cami, geçen zaman içerisinde, doğal afetler, savaşlar, ve tahribatlar nedeni ile günümüze gelememiştir. Ahlat Ulu Cami hakkında yeterli bilgi bulunmamasına karşılık, İki Kubbe Mahallesinde, Bezirhane (imalathanenin) doğusunda minare kaidesinden hareketle kazılar sonucu ortaya çıkarılan cami kalıntısının Ulu Cami olduğu ifade edilmektedir. Minare; kare kaide üzerine sekizgen bir pabuçtan oluşmaktadır. Kazı raporlarından minarenin çinilerle bezendiği anlaşılmaktadır. (Karamağaralı H. , 2006, s. 90-91).

Ulu Cami'nin batısında dikdörtgen planlı bir mekân bulunmaktadır. Bu yapının mahiyeti çözülememişse de camiyle ilişkisi olduğu bilinmektedir.

Caminin tarafımdan yürütülen 2015-2017 yılları kazı çalışmasında kuzey yöndeki, harimin devamı niteliğindeki alan temizlenmiş, caminin mevcut kalıntılarından hareketle orijinal durumu hakkında öngörülebilir bulunulmuştur.

Minarenin malviye tipinde, dışarıdan dolaşarak çıkılan bir yapıda olduğu, üç ayrı dönemden izler taşıdığı görülmektedir. Cami Ahlat'ın Müslümanlar tarafından fethini takip eden dönemde inşa edilmiş ilk yapı olmasıyla birlikte ölçü ve plan özellikleri ve alanın darlığı gibi nedenlerle Ulu Cami olmadığını düşünmekteyiz.

Emir Bayındır Mescidi

Ahlat Emir Bayındır Mescidi, günümüze ulaşamayan bir zaviye ile birlikte inşa edildiği belirtilmektedir. (Tekin, 1994: s.135) Mescid, sivri kemerli bir giriş eyvanı ve ana mekân olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

İskender Paşa Camisi

Cami, Ahlat, Kale mahallesinin güneyinde (Ahlat kalesi surları içinde) meyilli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden İskender Paşa tarafından H. 972 (M. 1564-65) tarihinde yaptırılmıştır. Kare plan gösteren duvarlar üzerine kubbe ile örtülü bir yapıdır.

Son cemaat mahalli ortadaki iki sütuna oturan üç sivri kemer üzerine oturtulan pandantiflerle geçilen, sekizgen kasnak üzerine üç küçük kubbeye yerleştirilmiştir. Bu bölümün iki yandan duvarla kapatılmıştır. Son cemaat mahallinin beden duvarlarından yüksek yapılması farklı bir uygulama olarak görülmektedir. (Bachmann, 1913, s. 67), (Beygu, 1932, s. 96), (Gabriel, 1942, s. 240), (Tabak, 1972, s. 244-246), (Winkelhane & Schwarz, 1985, s. 17), (İskenderoğlu, 1989, s. 3), (Karamağaralı B. , 1992, s. 86), (Goodwin, 1992, s. 360), (Boran, 1994, s. 18), (Kafesoğlu, 1949, s. 189), (Boran, s. 569)

Kadı Mahmut Camisi

Kale içinde yer alan bu cami, İskender Paşa Camii karşısındadır. Yakın geçmişte onarım geçiren cami; taç kapısı üzerindeki kitabede camiyi yaptıran Kadı Mahmut'un adı ile H. 992 (M. 1584) tarihi okunmaktadır.

Cami, bütünü ile dikdörtgendir. Harim kısmı kare bir sahaya kaplamaktadır. Son cemaat yeri kuzey cephedeki duvarların uzantılarının arasına yerleştirilen iki sütunla bu kısım üç bölüme ayrılmış her bölümün üzeri üç kubbe ile örtülmüştür. (Tabak, 1972, s. 52). Dıştan yüksek kasnaklı, piramidal külahı hatırlatan kubbesi sekiz kenarlıdır. (Boran, 2001)

Mezarlık Alanları ve Mezar taşları (Karamağaralı B. , 1992)

Selçuklu kapalı kentlerinin bir başka özelliği de önemli ve geniş mezarlıkların kent dışında oluşudur. Mezarlıkların sur dışında bulunması önemli bir kentsel gelişme olarak yorumlanabilir. Kentsel yoğunluğa sahip bir yerleşim alanında mezarlık alanı için sur içerisinde boş alan bulmak güç olacaktır. Selçuklu kapalı kent modeline örnek olarak Konya, Kastamonu, Alanya, Antalya, Sivas kentleri verilebilir.

Mezarlıkları bakımından da Ahlat, bildiğimiz kadar, bütün Ortaçağ İslam dünyasında müstesna bir yer işgal eder. Ahlat'ta muhtelif yerlerde görülen küçük mezarlıklardan başka tarihi değer taşıyan ve büyük sahalar kaplayan altı mezarlık vardır. (Karamağaralı B. , 1992)

1-) Harabe Şehir Kabristanı:

Bu mezarlık Selçuklu Kalesi içindeki Harabe şehirde bulunmaktadır. Etrafı bir taş duvarla çevrili olan kabristanda alelade mezar taşları ile iki akıt bulunmaktadır.

2-) Taht'ı Süleyman Kabristanı

Hasan Padişah Kümbeti'nin güneybatısında adını taşıdığı mahallede bulunmaktadır. Burada pek çok Şahideli sandık biçiminde mezar taşı bulunmaktadır. Fakat sandukaları toprak altında ya da kırık haldedir. Mezar taşları itina ile işlenmişlerdir.

3.Kırklar Kabristanı

Kırklar Mahallesiinde, Ahlat Ovakışla kara yolunun güney batısında bulunmaktadır.

4-)Merkez Kabristanı ('Kayı' yada 'Kaya" Mezarlığı') olarak anılmaktadır.

Ergezen, Mahallesi'nde Şeyh Necmeddin ve Erzen Hatun Kümbetleri'nin bulunduğu sahadadır.

5-)Kale Kabristanı (Osmanlı dönemi mezarlığı)

Kale mahallesiinde, Osmanlı Kalesinin, doğusunda yer almaktadır.

6-)Meydanlık Kabristanı

İki Kubbe mahallesiinde, Ahlat'ın Tatvan yönünde çıkışında, bulunan mezarlık, kapladığı 210 dönümlük alanı ve mezar taşı sayısı ile en büyüğüdür.

Diğer Yapılar

Kümbetler

Ahlat'ta mevcut on beş mezar yapısı bulunmaktadır. Bu kümbetlerden en erken tarihli olan 13.Yüzyıl Şeyh Necmeddin Kümbetidir.

13.Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Ahlat Usta Şagird Kümbeti, Hasan Padişah Kümbeti, Elimoğlu Hurşit ve Çifte Kümbetler (Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti, Şirin Hatun-Bogatay) bu dönemde inşa edilen İlhanlı dönemi eserleridir.

14.Yüzyıla ait mezar yapıları, iki katlı ve tek katlı olarak inşa edilmişlerdir. (Tuncer,1991:s.73-74) Bu dönemde inşa edilen Keşiş ve Erzen Hatun Kümbetidir.

Ahlat Anonim ve Emir Ali Kümbeti Ahlat'taki tek katlı eserler arasındadır. Ahlat Emir Ali Kümbeti, Anadolu'daki eyvan tipi türbeler grubunda tasarlanan örnekler arasındadır.

15. Yüzyılda inşa edilen Ahlat Emir Bayındır Kümbeti, iki katlı plan şeması ile Selçuklu mimari geleneğinin devam ettiğini göstermektedir.

16. Yüzyıla tarihlenen Ahlat Mirza Muhammed Kümbeti de tek katlı kübik bir gövdeden oluşmaktadır.

Anonim Kümbeti'nin kubbe geçişinde sekizgen bir kasnak kullanılmıştır.

16.Yüzyıla ait Ahlat Dede Maksut Türbesi ve Mirza Muhammed Kümbeti, dikdörtgen plan şemaları ile Osmanlı mimari etkilerinin görüldüğü örnekler arasındadır.(Tuncer, 1986), (Önkal, 1996), (Tabak, 1972), (Kılıcı, 2007), (Sözen, 1968) (Arık, 1969) (Önkal, 2009) (Çal, 2002) (Acun, Çal, Tunçel, & İbrahimgil, 1936)

Zaviye

Ahlat Selçuklu Zaviyesi olarak bilinen yapı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak zaviyenin temel duvar izlerinden kesme taş kaplama ve moloz dolgu duvar tekniğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapının plan özellikleri ve inşa tekniğinden yola çıkarak eserin, Ahlatşahlar döneminde inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zaviyeye ait kazı raporları ve temel duvar izleri, yapının avlulu dikdörtgen planlı olduğunu göstermektedir.

Dikdörtgen avlunun doğu, batı ve güney cephelerinde dikdörtgen odalar yer almaktadır. (Karamağaralı H. , 2006, s. 94). Bu odaların Anadolu zaviyelerinde olduğu gibi mescid, şeyh, öğrenci odaları, türbe ve mutfak gibi bölümler olması muhtemeldir. Yapının güney duvarında dikdörtgen planlı tonozlu bir akıt yer almaktadır. Bu akıt zaviye şeyhi ile bağlantılı olmalıdır. Ahlat Zaviyesi muhtemelen 12. Yüzyıl Ahlatşahlar döneminden inşa edilmiş olmalıdır. Kazı çalışmaları sonucunda yapının öğrenci hücreleri ve mutfak gibi bölümlerine ulaşılmıştır. Yapının fonksiyonel hücreleri ve akıt (türbe) gibi bölümlerinin bulunması, eserin Anadolu zaviyeleri ile benzer nitelikler taşıdığını göstermektedir.

İskender Paşa Hamamı

İskender Paşa Camisinin güneyinde yolun kenarında, evler arasında bulunmaktadır.

Oldukça tahrip olmuş durumdaki hamamın iki bölümü belirgindir. Yapılacak bir temizlik ve kazı çalışması ile planı netlik kazanacak olan hamam, Türk hamam plan tipolojisine (Eyice, 1960) (Eyice, 1997), (Önge, 1988) uymamak ta daha çok konak hamamı vasfı taşımaktadır.

Kare mekanlı girişten sonra geçilen halvet kısmı, sağır, sivri kemerlerle kareye dönüştürülmüş ve üzeri pandantifle geçilen tek kubbe ile örtülmüştür. Kubbesi çökmüş durumdadır.

Çini Fırını

Ahlat Kazı Raporları, Ulu Cami'de sırlı tuğlanın kullanıldığını belirtse de kazı alanında ve müzede eserin sırlı tuğla kullanımına ilişkin bilgi elde edilememiştir. Bölge'de çini üretiminin olması ve aynı döneme tarihlenen zaviyede seramik parçalarının bulunması, yapıda sırlı malzemenin kullanılabilceğine işaret etmektedir.

Ahlat'ta İç Kale kenarındaki Karga Çayı köprüsünün kuzey batısında bulunan çini fırını kazılarla açığa çıkarılmış ancak zaman içerisinde tahrip olduğundan günümüze her hangi bir kalıntısı ulaşmamıştır. (Karamağaralı B. , 1981), (Karamağaralı N. , 1995)

Sonuç

Türk dönemi öncesinde Ahlat kentinin kullanımı ve gelişimine ait geçmiş dönemlere ilişkin İç Kale dışında herhangi bir iz, kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Ahlat'ın konumu, yer yüzü şekillerinin Orta Asya coğrafyası ile benzerlik göstermesi dolayısıyla yerleşilebilir alanlar içinde dini, sosyal, idari, kültürel ve ticari hizmet merkezlerini meydana getiren kentsel oluşum söz konusudur. Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra ilk yerleştikleri yerlerden biri olmuştur. Anadolu'ya gelen Türk toplulukları bir süre Ahlat'ta kaldıktan sonra Anadolu içlerine göç etmişlerdir. Kısa kalınan bir konaklama, toplanma merkezi gibi işlev gördüğü düşünülmektedir. Kayı Boyu'da bir süre Ahlat'ta kalmış daha sonra Anadolu içlerine göçleri devam etmiştir. Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihannüma adlı eserinde Osmanlıların ecdadının ve onların mensup olduğu Oğuz - Türkmen boylarının Anadolu'nun fethi ile birlikte Anadolu'ya göç ederek, Ahlat bölgesinde 170 sene kadar yaşadıklarını (Neşri M. , 1987, s. 57-65) (Neşri M. M., 2008, s. 31-33) (Gibbons, 1989, s. 17-18); aynı şekilde İdris-i Bitlisî de, Heşt Bihişt (Sekiz Cennet) adlı Farsça eserinde, Osmanlıların ecdadı Kayı Han kabilesinin Tevâif-i Mülûk döneminde Ahlat'ta yaylayıp kışlamağa başladıklarını, bu şekilde Cengiz ve Harezmi devletlerinin fitne, fesat ve tehlikelerinden uzakta emniyet içinde yaşadıklarını, o devirde Ahlat'ta Ermen diye bilinen Balaban ve Melik Eşref'in bulunduğunu, adı geçen yöneticiler ile onların valilerinin güzel ahlak sahibi olan, insaf ve adalet vasfı taşıyan Kayı kabilesini her yerde övüp dile getirdiklerini kaydeder. (Bitlisi, 2008, s. 73-74)

Kentin en önemli camisi Ahlat Ulu Camisi, günümüze gelememiş, erken Türk yerleşimi Harabe Şehir, iç kale çevresinden İki Kubbe Mahallesi'ne devam eden yol boyunca oluşmuştur. Mevcut Çifte Hamam ve Küçük Hamam arasında kalan İmalathane ve kazılarda ortaya çıkarılan Ulu Cami olarak adlandırılan yapılar arasında ticari alanların bulunduğu düşünülmektedir. Bedesten, çarşı, şehir içi hanları, medrese, saray gibi günümüze ulaşamayan yapıların bu ana merkez çevresinde aranması gerekmektedir.

Kentin tarihi çekirdeğini oluşturan alanın güney doğusunda Meydanlık (Selçuklu) mezarlığı bulunmaktadır. Esas itibarıyla Usta Şagird kümbetinden başlayarak bu günkü meydanlık kabristanını da içine alan Bayındır kümbeti ve Çifte Hamamın kuzeyine kadar aralıklarla devam eden günümüzde yer yer kalıntıları görülen büyük bir mezarlık alanı söz konusudur. Eski Müze binasının hemen karşısında yer alan Usta Şagird kümbeti ile yaklaşık dönemlerde inşa edildiği düşünülen Kümbet kalıntısı yakın zamanlarda yol genişletme çalışmaları sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Ahlat tarihi kent dokusunun tahrip olmasında; uygulanan imar planları, bilgisizlik, ilgisizlik ve cehaletin de etkisi olmuş, göç veren bir kent olması, sürekli farklı topluluklar arasında el değiştirmesi, tarihin kaydettiği büyük depremler tarihi ve kültürel değerlerin korunmamasında etkili olmuştur. Kent dokusundaki bu tahribat ağırlıklı olarak mezarlık alanlarında görülmektedir.

Özetle bugün tarihi kent dokusunda olması gereken ama günümüze ulaşamayan yapı grupları dikkate alındığında tarihi kent dokusunun büyük oranda yıkıldığı görülmektedir.

Kentin kuruluş nedenlerinden en önemlisi topografyasıdır. Van gölünün kuzeyinde önemli ulaşım güzergahı üzerinde bulunması yol sistemini kontrol etmede stratejik öneme sahiptir. Ahlat; İran'a ve Asya'nın ortalarına uzanan önemli bir kervan yolu ile Anadolu içlerine uzanan yol üzerindedir. Sahip olduğu coğrafi özellikler kentin askeri fonksiyonunu öne çıkararak bir kale-kent olarak gelişmesine neden olmuştur. Başlangıçta inşa edilen sur ilerleyen zaman içerisinde işlevini kaybetmiş, Osmanlılar döneminde sahil kalesi yapılmıştır.

Kent içinde, bir meydan gelişmesine rastlanılmamıştır. Bunun yanında kent içinde önemli anıtsal yapılar çevresinde oluşmuş meydan işlevi görmüş açık alanlar ortaya çıkarılmıştır. Anadolu Türk kentinin en küçük yapı taşı olan ve bir dini merkez çevresinde kurulan mahallelerin örgütlü olarak birleşmeleri, birbirine eklenmeleri sonucunda kentin bütününe meydana getirdikleri söylenebilir.

Ahlat tarihi kentinde, konut alanlarının iç kale etrafından başlayarak İki Kubbe Mahallesi doğru genişlediği anlaşılmaktadır. Ahlat kentinde de, kentsel gelişmeyi düzenleyen ve planlı gelişmeyi sağlayan bir kurum ya da kuruluşun olmadığı ancak kentsel gelişmeyi yönlendiren kentsel odaklar, hizmet merkezleri tespit edilmiştir.

Faydalanılan Kaynaklar

- A.P.Kajdan. "Vizantiiskie Goroda VII-XI" vv. *Sovestkaia Arkheologia XXI*, 164-188. (1954)
- Acun, H., Çal, H., Tunçel, G., & İbrahimgil, M. (1936). *Ahlat Anıtları, Kitabeleri*. İstanbul.
- Akbaş, M., & Bildirici, B. *Ata Yadigarı Ahlat*. Bitlis: Ahlat Kaymakamlığı 2010.
- Aktüre, S. Anadolu Kentinde Türkleşme. *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı*, (s. 19-38). İstanbul (1985).
- Altay, K. M. *Selçuklular Devri Türk Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Ank, O. "Erken Devir Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri". *Anadolu S.11*, 57-100 (1969).
- Arslan, C. "Bitlis/Ahat'taki Türk Devri Yapıları" *Türkler c:VIII*. içinde Ankara (2002).
- Aşan, M. B. (1993). "Van Yöresi Üzerine Yapılan Tarih Araştırmaları ve Bazı Düşünceler" içinde: *Türk Dünyası Araştırmaları* (s. 150-151). İstanbul.
- Bachmann, W. *Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan*. Leipzig: J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1913.
- Baykara, T. *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985
- Baykara, T. Ulu Cami. Selçuklu Şehirlerinde İskan Belirleyen Bir Kaynak Olarak. *Belleten C: LX*, s. 33-57. (1996)
- Benevolo, L. *Avrupa Tarihinde Kentler. çev. N.Nirven* İstanbul: Afa Yayınları, 1995.
- Beygu, A. Ş. *Ahlat Kitabeleri*. İstanbul: Hamit Matbaası, 1932
- İbn Bibi. *El Evamirü'l – Ala'ıye Fi'l – Umuri'l – Ala'ıye (Selçuk Name)*, I, Çev., Mürsel Öztürk. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yay. 1996.
- İbn Bibi. *Selçuknâme*, Çev. Mükrimin Halil Yınanç, Haz. Refet Yınanç, Ömer Özkan. Ankara: Kitabevi Yayınları, 2007.
- İdris Bitlisi. *Heşt Bihışt*, Haz.M.Karataş,Selim Kaya ve Yaşar Baş C.I. Ankara: Akdağ Kitabevi , 2008.
- Boran, A. (1994). Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Camilerin Türk Sanatındaki Yeri. *Doktora Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boran, A. *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri* . Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.
- Boran, A. "İskender Paşa Camisi". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C:XXII s. 569*
- C.Foss. *Byzantine Cities of Western Asia Minor*. Harward: Harward University Press, 1972.

Cahen, C. *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev:Yıldız Morali, İstanbul: E Yayınları, 1984.

Çal, H. "Tapu Tahrir Defterleri ve Hurufat Defterlerine Göre Ahlat'ta Türk Mimarisi" içinde: *Haluk Karamağaralı Armağanı*, Ankara: Kırkambar Kitabevi, 2002.

Can, Y. (2000). "Anadolu Öncesi Türk Kenti" içinde: *Türkler C:III*. Ankara

Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul.

D.Zakythinis. (1961). *Die Byzantinische Stadt*", Diskussionbeitraege zum XI. Internationalen Byzantinistenkongress,1958., (s. 75-102). München.

Dağlı, Y. v. (2001). *Evlıya Çelebi Seyhatname*. İstanbul.

E. Ç. (1935). *Seyhatname C:IV*. İstanbul.

Eravşar, O. (1998). Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*. Konya.

Eravşar, O. (2001). Anadolu Selçuklularında İdari Mekan Olarak Devlethane. *I.Uluslararası Selçuklu Kültür Ve Medeniyet Kongresi Bildirileri C:I*, (s. 281-297). Konya.

Eravşar, O. (2002). Ortaçağ Anadolu Kentleri. *Türkler C:VII* (s. 335). içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Erken, S. (1977). *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*. Ankara.

Erzak, İ. (1992). *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (Türkçe Çev, Ahmet Savran). Erzurum.

Esir, İ. (1987). *İslam Tarihi (El- Kamil Fi't - Tarih Tercümesi)*, (Çev. Abdülkerim Özaydın) C:IX. İstanbul.

Eyice, S. (1960). İznik'te Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında bir deneme . *Tarih Dergisi*, 99-120.

Eyice, S. (1997). Hamam. *İslam Ansiklopedisi C:XV* (s. 417). içinde

Gabriel, A. (1942). *Voyages, Archeologiques dans la Turquie Orientale*. Paris.

Gibbons, H. A. (1989). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu (Haz.Mustafa Everdi)*. Ankara.

Goodwin, G. (1992). *A History of Ottoman Architecture*. London.

Gordlevski, V. (1998). *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer yaran. Ankara.

Görür, M. (2002). Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri. *Türkler C:VIII* . içinde Ankara.

(tarih yok). *İl İl Türkiye . Yurt Ansiklopedisi C:II* (s. 1388). içinde İstanbul.

İskenderoğlu, R. (1989). *Beylerbeyi Gazi İskender Paşa (1494-1571)*. Ankara.

Kafesoğlu, İ. (1949). *Ahlat ve Çevresinde 1945'te Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu*.

Karamağaralı, B. (1981). Ahlat'ta Bulunan Bir Çini Fırını. *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 67-93.

Karamağaralı, B. (1982). Ahlat Seramik Ekolü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Dergisi*, V.

Karamağaralı, B. (1992). *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara.

Karamağaralı, H. (2006). Ahlat Kazıları (1967–1991). *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu* , (s. 83-96). Bitlis.

Karamağaralı, N. (1995). Ahlat Seramikleri. IX. Uluslararası Türk sanatları Kongresi C:I, (s. 35-46). Ankara.

Karpuz, H. (2001). Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yıkılan Anıtları . I.Uluslararası Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri 1-13 Ekim 2000 C:II, (s. 1-11). Konya.

Karpuz, H. (2004). *Anadolu Selçuklu Mimarisi*. Selçuk Üniversitesi Yaşatma Ve Geliştirme Vakfı.

Kılıç, O. (1999). XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat. Ankara.

Kılıcı, A. (2007). *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV.XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*. Ankara.

Köymen, M. A. (1989). *Selçuklular Devri Türk Tarihi*. Ankara.

Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler. *Vakıflar Dergisi C:VII*, s. 56.

Yinanç, M.H.. (1944). *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri*. İstanbul.

Urfalı Mateos. (. (1987). *Vakayiname (952-1136) ve Papaz Grior'un Zeyli (1131-1162)*. Ankara.

Urfalı Mateos. (1987). *Vakayinâme (952 – 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1131 – 1162)*, (Çev.Hrant D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurier). Ankara.

Neşri Mehmet Efendi. (1987). *Kitab- ı Cihan – Nüma, Neşri Tarihi*, (Yay. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen), C. I, . Ankara.

Neşri Mehmet Efendi. (2008). *Cihânnüma (Osmanlı Tarihi) (1288- 1485)*, (Haz. Necdet Öztürk), . İstanbul.

Önge, Y. (1988). Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar. *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri Ed.Sadi Bayram* (s. 403-412). içinde İstanbul.

Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeler*. Ankara.

Önkal, H. (2009). Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi S.7(14)*, 125-139.

Orak, H. (1946). *Türkiye Klavuzu*. Ankara.

Özaydın, A. (1989). Ahlatşahlar. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (s. 195-197). içinde İstanbul.

Özcan, K. (2010). Erken dönem Anadolu Türk Kenti Selçuklu Kenti ve Mekansal Ögeleri. *Bilig S:55*.

Öztuna, Y. (1990). *Devletler ve Hanedanlar C:III*. Ankara.

Tivçev, P.. (1962). Sur le Cites Byzantines aux 11-12 Siecles. *Byzantino-Bulgarica C:I*, 181.

Sevim, A. (1988). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara.

Sözen, M. (1968). Anadolu'da Eyvan Tipli Türbeler. *Anadolu Sanatı Araştırmaları I*. içinde İstanbul.

Streck, M. (1997). Ahlat. *İslam Ansiklopedisi C:I*. içinde Eskişehir.

Sümer, F. (1900). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*. Ankara.

Sümer, F. (1986). Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar. *Belleten*.

Sümer, F. (1989). Ahlat. *İslam Ansiklopedisi* (s. 19-25). içinde İstanbul.

- Sümer, F. (1990). *Selçuklu Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara.
- Sümer, F. (1990). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*. Ankara.
- Sümer, F., & Sevim, A. (1988). *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*. Ankara: TTK.
- Tabak, N. (1972). *Ahlat Türk Mimarisi*. İstanbul.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15.yy)*. İstanbul.
- Tanyeli, U. (1999). "Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (s. 405-470). içinde İstanbul.
- Tekin, R. (1994). *Ahlat Tarihi*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Topal, N. (2006). Karamanoğulları Döneminde Aksaray'da İskan ve Mahalleler. *Türk Bilim Araştırmaları Dergisi* S.20.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri I*. Ankara.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi, C.I*. Ankara.
- Winkelhane, G., & Schwarz, K. (1985). *Der osmanische Statthalter Iskender Pascha (gest. 1571) und seine Stiftungen in Ägypten und am Bosphorus*, Berlin.
- Yinanç, M. H. (1944). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi*. İstanbul.
- Yinanç, M. H. (1997). Bitlis. *İslam Ansiklopedisi C:II*. içinde Eskişehir.